

Amerikai hipsztéria

Gömöri György

Az alatt az egy hónap alatt, amelyet az elmúlt évben az Egyesült Államokban töltöttem, az elnökválasztások eredményének tárlátásán kívül semmiről sem beszéltünk, vitatkoztunk annyit amerikai ismerőseimmel, mint arról az eléggé komplex jelenségről, amit Amerikában *The Beat Generation* néven tartanak nyilván. Már a név magyarra fordítása is bizonyos értelmezési nehézségekbe ütközik — Hemingway nemzedékét, a *Lost Generation*ont lehetett egyszerűen elvesztett nemzedéknek fordítani, de a *beat* szónak több értelme van, s még több értelmet lehet belemagyarázni. A két leggyakrabban használt kifejezésbe (*The Beat Generation*, *beatnik*) a következő jelentések értődnek bele: 1) levert, csüggedt, összetört (*beaten*, *beaten down*), 2) dzsessz-rajongó (lásd: *jazz beat*), 3) új csapásokon járó (*off beat*). A negyedik jelentésárnyalatot Jack Kerouac találta fel — szerinte a *beat* annyit tesz, mint *beatific*, azaz üdvözült; a tökéletes *beat* ugyanis már a földön üdvözül, egy szaxofon-szólót, egy slukk marijuanát vagy éppen a nemi élmény valamely különleges formáját élvezi.

A lázadás a társadalom ellen a második világháború után kezdődött, de csak az ötvenes években, Korea és a maccarthysta kampány antiklimaxa idején keltett szélesebb visszhangot. A lázadás szimptomái közé tartozott a fentebb felsorolt „boldogító” módszerek kiaknázásán kívül a fiatalon elpusztult James Dean bálványozása, az amerikai társadalom normáinak egy vállrándítással való elvetése (az egyik Dean-film címe jellemző erre a magatartásra: *Lázadás ok nélkül*), és általában véve az az érzés, hogy „a társadalom az idegrendszer börtöne” (Mailer). A beat-irodalom főapostola, Norman Mailer, a láza-

dók két főtípusát különbözteti meg: vannak *hipsterek* és vannak *beatnik*ek. (A *beatnik* szóban a *-nik* képző első látásra úgy tűnik fel, mintha az orosz *-nyik*-ből származna, lásd: szputnyik, lunyik, pedig valójában a jiddis *-nik* kicsinyítő képzővel azonos.) Akadnak kritikusok, akik azt állítják, hogy a *beatnik* csak a *Time* és a *Life* képes folyóiratok munkatársainak a képzeletében létezik, s hogy a *beatnik* valójában „a *hipster* parodizált és elüzletiesített formája” (Herbert Gold). Mi érdekesebbnek tartjuk Mailer elméletét, aki a halandókat a társadalomhoz való viszonyuk szerint két nagy csoportra osztja: a társadalom rendes (*square*) tagjaival szemben állnak a lázadó (*hip*) fiatalok. A *hip* kategórián belül Mailer a következő megkülönböztetést teszi a *hipster* és *beatnik* között:

1) a *hipster* lusta proletár, élvhajász vagány; a *beatnik* a középosztály ellen fordult, jómódú családból származó lázadó, elvi alapon álló munkakerülő;

2) a *hipster* politikailag inkább mérsékeltlen jobboldali (Kerouac: *I dig Eisenhower*) — a *beatnik* radikálisan baloldali, anarchista-trockista, esetleg nihilista színezettel. Mindkettőn füttyülnek a párt-politikára; a *beatnik* titokban rokonszenvezhet Stevensonval.

3) a *hipster* túlhangsúlyozza férfiasságát, elsődrendű célja és élménye a „jó orgazmus”, alapjában sadista beállítottságú; a *beatnik* nőies, vagy angyalian semlegesnemű, gyakran homoszexuális, hajlik arra, hogy a nemi élmény helyett szublimáltabb kábulatban keressen kielégülést (marijuana, Zen-Buddhizmus).

Mindkét típusú lázadó hordhat szakállt, bár míg ez a *hipsternél* esetleges, a *beatniknél* világnézetet fejez ki. A minden rendű és rangú *hip*pek filozófiája Mailer megfogalmazásában: „az egzisztencializmus egy amerikai változata... Az adott helyzet általában uralja az ember tetteit”. Az igazság az, amit *most* annak érzek. A társadalom igazságai, a *square*-igazságok rögeszmés hülyeségek.

A társadalomtól való elkülönülést legtalálósabban talán a *hipster*-*beatnik* nyelv fejezi ki, ez a csekély szókincsű, furcsa, homályos zsargon, amit a beavatottak Greenwich Village-től North Beachig mindenütt érteni látszanak. Az egyik leggyakrabban előforduló *beat*-szó a *to dig*. Eredetileg ez a szó ásnit jelent, az újbohém tolvajnyelven pedig valami olyasmit, mint *kamelni* — a magyar jassz nyelvű magyar irodalmi nyelvre fordítva: érteni és élvezni. Tisztességes angol igék, mint *go* és *make* *beatnik*-szövegben hirtelen speciális ízt nyernek, jelentésskálájuk egyszerre bővül és korlátozódik. Egytagú szavakkal érintkeznek, mint egy primitív törzs tagjai. „*I dig you, man*” és „*Pad me, chick*” — az első kifejezés a férfiak iránt érzett szellemi, a második a nők iránt érzett nemi vonzalom rendkívül tömör kinyilvánítására szolgál. Herbert Gold szerint a *beat*-nyelv az emberek közötti „nem-közlekedés eszköze”.

Mi áll voltaképpen az amerikai *hipstéria* mögött? Miért vállalja az amerikai fiatalok egy része a társadalomellenes *hip*-etikát? A kérdésre minden valamirevaló fiatal amerikai írónak, esszéistának megvan a maga válasza. Szociológiai szempontból a lázadás a magát ésszerűnek állító, de valójában véresen ésszerűtlen társadalom ellen irányul.

A hidrogénbomba és a robotemberré mechanizálás árnyékában a „társadalom” szó elvesztette hagyományos értelmét — az amerikai polgárból kihalt a közösségi érzés: elszigetelt egyének sokasága „magányos tömeget” alkot. Lélektanilag a „hipsztéria” az intuitív élmények mesterséges előidézését jelenti, a *hipster* bevallja, hogy „mindegy, hogy hogyan, valahogyan be akarok zsongani” (a „*get some kicks somehow*” kissé szabad fordítása) — a *hipster* megengedhetőnek tart mindent, ami gátlásos énjét énkívüli extázisba oldja. Irodalmi szempontból a *hipster-beatnik* lázadás romantikus, a zagyva *beat*-romantika sajátos elemei lévén az állandó céltalan helyváltoztatás (motorikus dinamizmus), a kábítószereken élés, a kifejezésmód fegyelmetlensége és nyirbálatlansága, s valamilyen vallás, illetve valláspótlék iránti sóvárgás, amely végül is a Zen-Buddhizmus *beat*-változatává vizenyősödik.

Tömegjelenség a hipsztérizmus? Nehéz lenne megmondani. Az átlaghipster hasonlít az angol *Teddy-boy*-hoz, a német *Halbstarcken*-hoz, a lengyel huligánhoz és a pesti vagányhoz; a *beatnik* inkább a londoni Soho vagy a párizsi St. Germain des Prés eszpresszóiban és bárjaiban gubbasztó egzisztencialista vagy álegzisztencialista fiatalemberekkel tart rokonságot. A különbség többek között abban van, hogy míg az európai „langyosan”, az amerikai „dühösen” bohém — az amerikai *beatnik*nek jobban meg kell játszania a társadalmonkívüliséget, másképp a társadalom nem figyel rá. San Franciscóban egy költő szerzői estjén anyaszült meztelenre vetkőzött, hogy megfelelő megdöbbenést keltsen a hallgatóságban. Ugyanakkor divat, turista-attrakció lett *beatnik* lenni; amerikai barátaim azt állítják, hogy vannak fiatal emberek, akik a Montmartre műapacsaihoz hasonlóan napidíjat húznak mű-*beatnik* alakításukért. A San Francisco-i The Coffee Gallery című hitelesen *beatnik* kávézóban, ahol apokaliptikus festmények lógnak a falon (Karinthy modorában: égberőhőgő halálpacnik), a Múzea helyi kedveltjeit és az álbeatnikeket is kiszorítják a kíváncsiskodók, a szenzációéhes turisták. Hátha levetkőzik valamelyik szakállas, vagy mond esetleg valami gyönyörűségesen közönségeset.

Egy területen a *Beat Generation* már produkált valamit — ha nem is különösebben jó, mindenesetre érdekes írókat és költőket. A költők közül Allen Ginsberg, Kenneth Rexroth, Ferlinghetti, Corso és Gary Snyder nevét hallani a leggyakrabban, közülük is Ginsberg a leghetségesebb. Tehetsége még meglehetősen darabos, formátlan — eddigi főműve, a *Howl* (Úvöltés) — amit egy Montrealban élő fiatal költő, Vitéz György fordított magyarra és adott ki füzet alakban —, kusza, dühös és zagyva írásmű, de akadnak benne olyan feszültségű sorok, amelyekhez hasonlót Whitman és Pound óta aligha írt le amerikai költő. A *Howl* alig olvasható, de Ginsberg rövidebb versei, mint pl. a *Halál Van Gogh fülére* vagy az *Amerika* megérdemlik még a modern versektől általában fintorgó olvasó figyelmét is. Ginsberg, aki amellet, hogy homoszexuális, marijuana-élvező és meggyőződéses anarchista, gyűlöli a mai Amerikát, a *Time Magazine*, a Madison Avenue, a magán televízió, a tömegizlésnek-farkcsóváló Hollywood, a zsúfolt, komor elmeegógyintézetek Amerikáját — következőképp gyűlöli a magántulajdont és a *make money* versenyetikáját:

„PéNZ! PéNZ! PéNZ! Örülten rikoltozó mennyei látszat pénze! Sem-
miből-lett pénz, nyomorúságból-lett pénz, öngyilkosságból-lett
péNZ! Kudarc-péNZ! Halál-péNZ!

PéNZ az Örökkévalóság ellen! de az örökkévalóság erős malmai
szétdarálják az Illúzió mérhetetlen papírkötegeit!”

Vagy idézzünk egy másik, hasonlóan dühös költő, Lenore Kendal
verséből, aki a San Francisco-i beat-könyvmatosban, a *Beatitude*-ban
így fakad ki a világ leggazdagabb országának életmódja ellen:

„előregyártották házainkat és előregyártották véleményünket és
előregyártották örömeinket és előregyártották a tudósokat, akik a
mi előregyártásunk módozatain dolgoznak”.

Lírában a *beat*nikek, prózában pedig a *hipsterek* uralják a *beat*-
terepet. A két legismertebb *hipster*-író Norman Mailer és Jack Kerouac.
Mailer, aki tanulmányt írt a *hipsterről* *A fehér néger* címmel, tehetséges
író — főleg első könyvének, a *The Naked and the Dead*-nek alapján
ismert Amerikában. Kerouac írt már vagy öt könyvet, első regényét
(*On the Road*) a kritika mint a tipikus *beat*-könyvet üdvözölte, de iga-
zán csak második regényével (*The Subterraneans*) futott be, amelynek
alapján Hollywood elkészítette az első hátborzongatóan *álbeatnik* filmet.
Mind Mailer, mind Kerouac műveiben igen fontos szerepe van a „sex”-
nek; a *hipster* főambíciója a testileg-idegrendszerileg tökéletes nemi
kapcsolat, a lelki konfliktusok lehetőleg teljes kikerülésével. Kerouac
prózája jól olvasható, szórakoztató, de mivel gátlástalanul és formátla-
nul hömpölyög, egyenetlen és kevésbé szuggesztív. Majdnem minden,
ami Kerouac könyveiben történik, esetleges; a hősök rövid életű illú-
ziókba kapaszkodva hányódnak az amerikai élet óceánján, több ezer
mérőöldnyi távolságban Ok és Cél kikötőktől.

Ami tehát az irodalmat illeti, a *Beat Generation* intuíciókultusza,
dühös társadalomellenessége és olykor már-már tébolyult őszintesége
jó irányban hat, felrázza, serkenti az akadémikusokat és a félúton
megrekedt moderneket. Ugyanez nem mondható el a *hipszterizmusról*
és a *beatnik*-szerepjátásról. A mélységesen konformista Amerikában
lázadni kell, de nem így — ésszerűbben, értelmesebben és főleg haté-
konyabban. Az unatkozó fiatalember, aki megjátssza a *beatniket*, fel-
tehetően még jobban fog unatkozni a North Beach-i bárpincében, mint
a Berkeley egyetem könyvtárában. A *hipster* a legtökéletesebb orgaz-
musban se találja meg az élet értelmét. A lázadás céltalan, tehát eleve
kudarca van ítelve — a társadalom nem törődik önkéntes száműzöttjei-
vel. A *Beat Generation* képtelen változtatni a mai Amerikán — a leg-
több, amit elérhet, az, hogy a *square*-entellektüelek egyszer csak mégis
felfigyelnek a föld alól jövő tiltakozás artikulátlán, fülsértő hangjaira.